

ВАСПИТНИ ПРОБЛЕМИ

Бојана Црњаковић
ВМузичка школа, Лесковац
Др Снежана Стојиљковић
Др Јелисавета Тодоровић
Филозофски факултет, Ниш

UDK-37.018.1
Изворни научни рад
НВ.LVII.4.2008.
Примљен: 23. VI 2008.

ВАСПИТНИ СТИЛ РОДИТЕЉА И ЛОКУС КОНТРОЛЕ АДОЛЕСЦЕНАТА

Васпитни стил подразумева начин на који родитељ остварује васпитне циљеве, а темељи се на релативно постојаном емоционалном односу родитеља и детета. Основни проблем истраживања представља испитивање повезаности васпитних стилова родитеља и локуса контроле њихове деце адолесцентног узраста. За процену васпитних стилова коришћен је упитник, конструисан сагласно теоријском моделу Зјемске. Упитник има пет субскала Ликертовог типа: одбацавање, контрола, избегавање, презаштићавање и емоционална топлина и прихватање. Локус контроле је испитиван скраћеном верзијом Ротеровог упитника којим се процењује да ли је локус контроле претежно унутрашњи или спољашњи. Узорак испитаника чини 83 субјекта, ученика гимназије, узраста 16-17 година. Резултати истраживања показују да емоционална топлина и прихватање, најзаступљенији родитељски васпитни стил, доприноси формирању унутрашњег локуса контроле и осећања личне одговорности код адолесцената. Презаштићујући васпитни стил родитеља повезан је са спољашњим локусом контроле адолесцената. Квалитативна анализа повезаности васпитних стилова и појединих индикатора локуса контроле упућује на закључак да родитељи које карактерише презаштићавање детета, као и отворено одбацавање и избегавање, ометају развој унутрашњег локуса контроле код своје деце. Такви родитељи доприносе формирању пасивног односа деце и њиховом ставу да нису сами одговорни ни за позитивне ни за негативне догађаје у сопственом животу.

Кључне речи: васпитни стил родитеља, локус контроле, адолесценти, истраживање

PARENTAL UPBRINGING STYLES AND LOCUS OF CONTROL IN ADOLESCENTS

Abstract *The term parental upbringing style relates to the ways in which parents realize their upbringing goals, and it is based on the relatively stable emotional relationship between the parent and the child. The basic idea of our research was to investigate the relatedness of upbringing styles of parents and the locus of control of their adolescent children. To assess parental upbringing styles we devised a questionnaire according to the Maria Ziemska's theoretical model. The questionnaire had five sub-scales of the Likert scale type for: rejection, control, avoidance, over-protection and emotional warmth and acceptance. The control locus was investigated by the use of a reduced version of the Romer questionnaire which estimates whether the control locus is predominantly internal or external. The sample comprised 83 respondents, i.e. secondary grammar school students aged 16-17. The results show that emotional warmth and acceptance, the predominant parental upbringing style, contributes to the development of the internal control*

locus and the sense of personal responsibility in adolescents. Over-protection, as another parental style, is linked with external control locus. The qualitative analysis of the relatedness of parental upbringing styles and individual indicators of the control locus leads to a conclusion that parents who are over-protecting, as well as those who openly avoid and reject their children, hamper the development of the internal locus of control in their children. Such parents induce passive attitudes in their children and they become convicted that they are not responsible for either positive or negative events in their lives.

Keywords: *parental upbringing style, control locus, adolescents, research.*

Теоријски оквир

Васпитни стилови

Родитељство је комплексна улога која подразумева примену многих васпитних поступака који долазе до изражаја у понашању родитеља према детету. Тај спектар родитељских поступака и општа емоционална атмосфера у којој дете одраста утичу на развој личности и формирање идентитета детета.

Овај рад је инспирисан жељом да се испита на који начин су различити васпитни стилови родитеља повезани с локусом контроле који преовладава код њихове деце. Под васпитним стилем родитеља у литератури се подразумевају релативно доследни начини понашања родитеља којима се успостављају укупни односи са децом. Прихваћено је гледиште да се васпитни стилови формирају веома рано и да је реч о двосмерном процесу; дете их усваја као модел родитељског понашања, а реакцију детета родитељ доживљава као (позитивно или негативно) поткрепљење за своје васпитне поступке.

Васпитни стил обухвата два елемента родитељства: *прихватање и контролу детета*. Прихватање се огледа у емоционалној топлини и подршци коју родитељ пружа детету, у активном укључивању у дечје активности, препознавању дететових потреба и адекватном задовољавању. Контрола понашања се односи на задатке које родитељ поставља пред дете, као и на контролу дететових импулса, у намери да се дете добро интегрише у породицу и ширу друштвену заједницу (према: Baumrind, 1991).

Пољска ауторка Марија Зјемска (према: Пиорковска-Петровић, 1991), захваљујући опсежном теоријском и емпиријском проучавању, указује на постојање двеју базичних димензија на којима се темељи однос родитеља према деци: *емоционалност и контрола*. Емоционални чинилац је, према Зјемској, најважнија компонента васпитног стила родитеља. Осећајни део васпитних поступака у највећој мери одражава ставове родитеља према детету (љубав, топлина, прихватање, хладноћа, одбацивање). Упоредо с променом развојних потреба детета, васпитни циљеви и родитељски

захтеви се донекле мењају, али емоционални однос који прожима васпитање задржава своју постојаност. Друга битна димензија, контрола, односи се на поступке које родитељи примењују у настојању да промене понашање и унутрашње стање детета, као и на очекивања и стандарде које постављају пред дете. Ова димензија, како показују истраживања, у извесној мери зависи од трајних диспозиција личности родитеља.

Дводимензионални модел родитељских васпитних ставова Марије Зјемске приказан је схемом 1. Полове прве димензије представљају претерана *емоционална удаљеност* и *претерана емоционална усредсређеност на дете*, док су на крајевима друге димензије *доминантност* и *попустљивост*. Крајње тачке обеју димензија указују на различите облике поремећеног односа родитеља и детета. Укрштањем ових димензија изведени су следећи непожељни васпитни стилови родитеља: одбацивање, избегавање, претерани захтеви и претерана заштита.

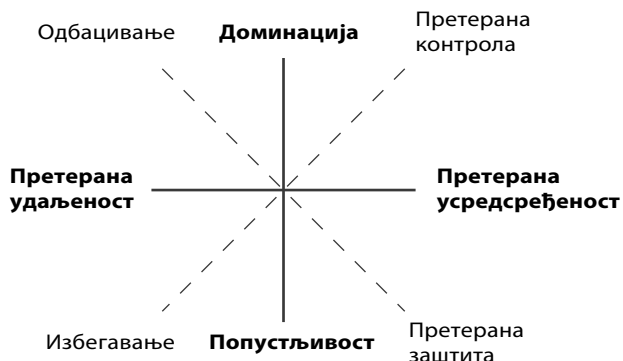
Претерана емотивна удаљеност и доминантност родитеља формирају *одбацујући васпитни стил* за који је карактеристично следеће: физичко и психолошко кажњавање деце, застрашивање, диктаторски однос према детету, изостајање позитивних уз отворено испољавање негативних осећања према детету.

Изражена емотивна удаљеност и претерана попустљивост формирају *избегавајући васпитни стил*. Емотивна веза с дететом је сиромашна и нестабилна. Осећање некомпетентности у својој улози родитељ покушава да прикрије давањем превелике слободе детету, што иде до занемаривања, а понекад и до напуштања детета. Родитељ је несигуран у својој васпитној улози, не понаша се доследно, а повремено обасипа дете претераним поклонима.

Претерана емоционална усредсређеност и доминација родитеља представљају основу за формирање *контролишућег васпитног стила* који се најчешће испољава кроз постављање превисоких захтева детету, наметања ауторитета, ускраћивања слободе и самосталности, честог критиковања и пребацивања. Детету се намећу превелика очекивања, без уважавања његових личних особености и развојних могућности, тако да је стално под притиском родитеља.

У случају претеране емоционалне усмерености на дете, уз родитељску попустљивост, испољава се *презаштићујући васпитни стил*. Родитељ не поставља детету скоро никакве захтеве, непрестано га штити чак и кад дете треба да се суочи са одговорношћу за своје поступке, третира га незрелим и у поодмаклим годинама продужавајући тиме његову зависност. Родитељ стално надгледа дете, меша се у његов лични живот, бира му пријатеље, претерано брине за његово здравље.

**Схема 1. Облици поремећених односа родитељ–дете
(према: Piorkowska–Petrović, 1991)**

Насупрот описаним непожељним васпитним ставовима налазе се пожељни васпитни ставови (на месту пресека двеју димензија): прихватање, сарадња, поштовање права детета и умерена слобода. Пожељни ставови испољавају се кад су емоционална усредсређеност на дете и степен контроле коју родитељ жели да оствари над дететовим понашањем умерени. Они се међусобно допуњују и преплићу градећи тако слику позитивног и пожељног односа родитеља према детету. Аутори овог рада су, сагласно стручној литератури, назвали тај позитивни и пожељни однос родитеља према детету *емоционална топлина и прихватање*.

Локус контроле

Локус контроле је концепт који је у психологији развио Џулијан Ротер током 1960-их, а односи се на нечија генерализована очекивања о томе где се налази контрола наступајућих догађаја, тј. шта или ко је одговоран за оно што се појединцу дешава или ће му се десити. Искуство кажњавања и награђивања обликује начин на који ће људи интерпретирати резултате својих активности. Према Ротеровом (Rotter, 1966) схватању, генерализована уверења о томе шта или ко утиче на догађаје лоцирана су на биполарној димензији на чијим крајевима се налазе унутрашњи, односно спољашњи локус контроле. *Унутрашњи локус контроле* је синтагма којом се описује да особа верује да исход будућих догађаја зависи од њених поступака, способности и залагања. Синтагма *спољашњи локус контроле* односи се на очекивање појединца да је контрола над догађајима ван саме особе, у рукама моћних других људи, Бога или да зависи од судбине/среће. Генерално, особе са спољашњим локусом контроле нису склоне личном преиспитивању и не уче на претходним искуствима.

Развој локуса контроле, према Ротеру, базира се у породици, култури и на оним понашањима у искуству која су резултирала неком наградом. Истраживања показују да људи који имају унутрашњи локус контроле потичу из породица које истичу значај личног залагања, образовања и одговорности. С друге стране, “екстерналци” долазе из породица које су нижег социоекономског статуса и које имају доживљај мање контроле над својим животом.

Истраживања о вези васпитних стилова и локуса контроле

Истраживања су показала да постоје бројни корелати локуса контроле. Налази су конзистентни у смислу да унутрашњи локус контроле корелира са позитивним и пожељним карактеристикама као што су самопоштовање, задовољство послом, висока самоефикасност и високе академске аспирације (Flowers, Milner and Moore 2003; Morry 2003; Muhonen and Torkelson 2004; Wu, Tang and Kwok 2004). Нађено је да је унутрашњи локус контроле статистички валидан предиктор академског успеха (Grolnick and Ryan 1989; Lynch, Hurford and Cole, 2002). С друге стране, емпиријски је потврђена повезаност спољашњег локуса контроле и високог нивоа стреса, учесталог разбољевања, незадовољства у партнерским релацијама, дечје анксиозности и депресије код деце (Morry, 2003; Muhonen and Torkelson 2004; Wu et al. 2004; Nunn, 1988; Mitchell, McCauley, Burke and Moss, 1988).

У намери да открију који су развојни корелати локуса контроле, истраживачи су утврдили постојање неколико васпитних фактора који су повезани с унутрашњим, односно спољашњим локусом контроле код деце. Пре свега, то су доследност родитеља у постављању и придржавању забрана и правила (Halpin, Halpin, and Whiddon, 1980; Paguio, Robinson, Skeen and Deal, 1987), и родитељска топлина као други битан васпитни фактор (Carton and Carton, 1998; Krampen, 1989; Nowicki and Segal, 1974). Истраживања су показала да постоји позитивна веза између унутрашњег локуса контроле детета и ауторитативног васпитног стила мајке (емоционално прихватање уз добро избалансирано постављање забрана и заштите коју родитељ пружа детету), као и повезаности између спољашњег локуса контроле детета и ауторитарног (кажњавање и претерани захтеви) васпитног стила мајке (Marsiglia, Walczyk, Buboltz and Griffith-Ross 2006; Chorpita and Barlow, 1998; Krampen 1989; McClun and Merrill 1998). Неки резултати ових истраживања указују на различите ефекте васпитног стила мајке и оца на развој локуса контроле код деце.

Методолошки приступ проблему

Проблем и циљеви истраживања

У доступној литератури аутори овог рада нису пронашли податке о истраживању повезаности васпитних стилова родитеља и локуса контроле деце у нашој средини. То нас је мотивисало да организујемо истраживање с циљем да емпиријски испитамо каква је повезаност васпитних стилова родитеља и локуса контроле њихове деце адолесцентног узраста. Васпитне стилове родитеља процењивали су адолесценти и третирали смо их као независну варијаблу, локус контроле је био зависна варијабла, док је пол представљао контролну варијаблу истраживања.

Специфични циљеви истраживања били су:

- Утврдити степен заступљености појединих васпитних стилова и да ли постоје разлике у процењивању зависно од пола,
- Утврдити какав локус контроле имају адолесценти и да ли постоје разлике код испитаника мушког и женског пола,
- Утврдити да ли постоји повезаност између појединих васпитних стилова родитеља и локуса контроле код деце (адолесцената).

Теоријски значај истраживања огледа се у унапређивању сазнања о чиниоцима формирања локуса контроле, као битног когнитивног конструкта на адолесцентном узрасту. **Практичне импликације** добијених података примењиве су у васпитном раду с младима јер ће указати на оне поступке родитеља који ометају или позитивно утичу на формирање унутрашњег локуса контроле код деце.

Узорак испитаника

Испитивањем су били обухваћени ученици Гимназије “Стеван Сремац” у Нишу, два одељења природно-математичког смера и четири одељења друштвено-језичког смера. Прикупљање података је било групно, а спроведено је у просторијама школе, маја 2005. Због непотпуног тестовног материјала, првобитан узорак од 130 ученика редукован је на 83 субјекта (39 младића и 44 девојке). Испитаници су адолесцентног узраста (16-17 година).

Инструменти

1. Упитник за процену васпитних стилова родитеља конструисан је за потребе ширег истраживања (Стојиљковић, Тодоровић и Црњаковић, 2006), сагласно теоријском моделу Марије Зјемске. Овим упитником деца процењују васпитне стилове родитеља, тј. упитник мери како деца адолесцентног узраста процењују васпитне поступке својих родитеља. У основи

оваквог начина процењивања васпитних стилова је претпоставка да је дечји доживљај понашања родитеља релевантнији од самог понашања родитеља.

Направљене су две паралелне верзије упитника – једна за процену васпитног стила мајке (ВС-М), а друга за процену васпитног стила оца (ВС-О). Упитник има 105 тврдњи, а од испитаника се тражи да процени степен слагања са сваком од њих на скали од 1 до 4 (1 – уопште се не слажем, 2 – углавном се не слажем, 3 – углавном се слажем, 4 – потпуно се слажем). Тврдње представљају операционализацију појединих васпитних стилова и равномерно су распоређене у оквиру следећих пет скала:

– *Одбацивање* – има 20 тврдњи, нпр. “Мајка ме је кажњавала чак и за ситнице”, “За све што се дешава отац/мајка мене криви”;

– *Контрола* – садржи 22 тврдње, нпр. “Чини ми се да никад нећу бити довољно добар да задовољим критеријуме моје мајке”, “Приметио сам да мој отац/мајка прислушкује моје разговоре”;

– *Избегавање* – има 21 тврдњу, нпр. “Мајка/отац се не интересује за мој живот (школа, пријатељи, љубав), “Не обраћа пажњу на мене све док не почнем да јој сметам”;

– *Претерана заштита* – има 20 тврдњи, нпр. “Моја мајка је забринута за моје здравље и онда кад се ја осећам добро”, Мајка/отац ме просто гуши својом бригом и пажњом”;

– *Емоционална топлина и прихватање* – има 22 тврдње, нпр. “Осећам мајчину/очеву подршку кад наиђем на тешкоће”, “Мој отац/мајка је спреман да саслуша и уважи моје мишљење”.

С обзиром на то да се упитник први пут користио у овој форми, проверена је његова поузданост применом поступка за тестирање унутрашње конзистентности сваке субскеале за обе варијанте упитника. Висина добијених α Cronbach коефицијената (табела 1) указује на то да упитници ВС-М и ВС-О имају задовољавајућу поузданост и да могу да послуже за процену васпитних стилова родитеља у истраживачке сврхе.

Табела 1. Поузданост (α Cronbach коефицијент) скала за процену васпитних стилова

Васпитни стил	ВС-М	ВС-О
Одбацивање	0.831	0.858
Контрола	0.765	0.799
Избегавање	0.745	0.790
Претерана заштита	0.697	0.747
Емоционална топлина и прихватање	0.798	0.883

2. Упитник за испитивање локуса контроле представља скраћену верзију оригиналног Ротеровог (Rotter, 1966) упитника. Састоји се од 10 тврдњи, а испитаник процењује степен (не)слагања са сваком од њих на скали од 1 до 5. Виши скорови указују на израженији унутрашњи локус контроле, а нижи скорови показују да преовлађује спољашњи локус контроле. Типичне тврдње за процену локуса контроле су: “У животу добро пролазе они који су за то предодређени”, “Без обзира шта учиним да то спречим, оно лоше што треба да се догоди – догодиће се”, “Људи се не могу сматрати одговорним за своју судбину, пошто мало ствари зависи од њихове воље”. Кронбахов α коефицијент поузданости примењеног упитника на нашем узорку испитаника износи 0.752.

Резултати

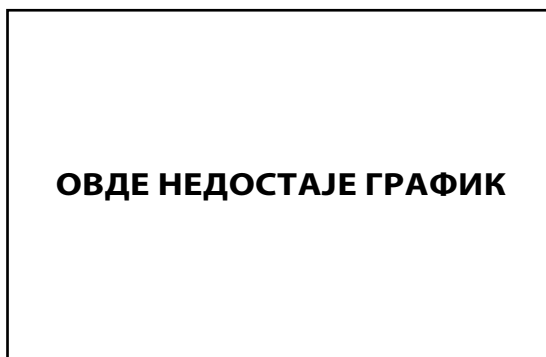
Заступљеност васпитних стилова родитеља

Подаци о заступљености појединих васпитних стилова на испитаном узорку приказани су хистограмом (слика 1). Ордината показује процентуалну вредност испољености стила у односу на теоријски максимум испољености (100%).

Испитаници процењују да је код њихових родитеља далеко најзаступљенији васпитни стил емоционална топлина и прихватање детета, што је свакако веома охрабрујући налаз. Овај васпитни стил подразумева прихватање детета, испољавање љубави и подршке, признавање дететових права, сарадњу и давање умерене слободе детету. На другом и трећем месту по заступљености су васпитни стилови презаштићавање и претерана контрола. У најмањој мери су присутни избегавајући и одбацујући васпитни стил родитеља. Посебно је вредан пажње податак да адолесценти у најмањој мери у понашању својих родитеља препознају отворено одбацивање и испољавање негативних емоција.

Слика 1. показује да су у већој мери заступљени васпитни стилови којима је у основи висока емоционална усмереност на дете (претерана заштита и контрола) него васпитни стилови у чијој основи је емоционална дистанцираност од детета (избегавање и одбацивање). Што се тиче димензије доминација – попустљивост (схема 1), резултати показују да су родитељи чешће процењени као попустљиви него као доминантни (презаштићавање је присутније него претерана контрола, а избегавање детета је присутније него отворено одбацивање).

Слика 1. Заступљеност појединих васпитних стилова родитеља

Следећи корак у анализи података био је да се провери да ли се процене васпитних стилова очева и мајки међусобно разликују, односно да ли испитани адолесценти процењују да се васпитни поступци њихових родитеља разликују. Статистичка значајност разлике у испољености васпитних стилова мајки и очева проверена је т-тестом еквивалентних парова, а резултати су приказани у табели 2.

Табела 2. Разлике у перцепцији васпитних стилова мајки и очева

Васпитни стил	t	p
Одбацивање	0.294	0.770
Контрола	- 1.132	0.261
Избегавање	- 6.080	0.000**
Презаштићавање	2.477	0.015*
Емоционална топлина и прихватање	2.882	0.005**

Анализом резултата установљено је да се наши испитаници слажу у томе да се у васпитним поступцима њихових родитеља у једнакој мери препознају одлике одбацујућег васпитног стила и претеране контроле дететовог понашања. Другим речима, мајке и очеви нису процењени различито с обзиром на присуство ова два васпитна стила. У односу на остала три васпитна стила, нађене су статистички значајне разлике: мајке су у већој мери процењене као емоционално топле ($p < 0.005$) и презаштићујуће ($p < 0.015$), а очеви су у већој мери него мајке процењени као избегавајући ($p < 0.000$).

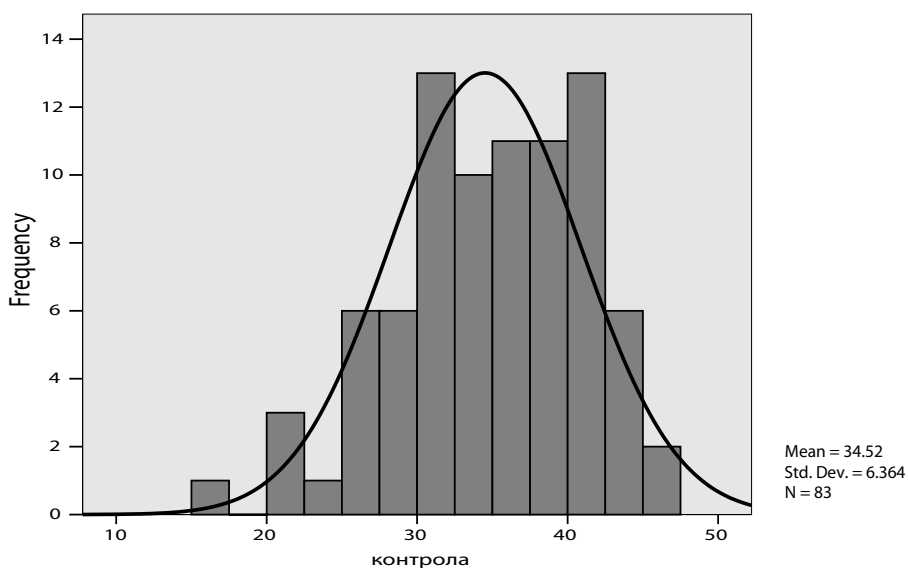
Добијени подаци показују да је код очева више него код мајки присутна емоционална дистанца у односу на дете и осећај нелагоде и некомпетенције у родитељској улози (статистички значајно више испољен избегавајући

васпитни стил код очева него код мајки). С друге стране, емоционална топлина и брига за дете су, судећи по резултатима, више својствени мајкама него очевима.

Локус контроле адолесцената

На скали за процену локуса контроле теоријски распон скорова се креће у интервалу од 10 (екстремно спољашњи локус контроле) до 50 (екстремно унутрашњи локус контроле). Емпиријска расподела скорова је приближно нормална (проверено Шапиро-Виксовим тестом) и померена удесно, ка вишим скоровима (слика 2).

Слика 2. Расподела скорова на скали локуса контроле

Тестирањем хипотезе о аритметичкој средини популације утврђено је да је одступање од теоријске аритметичке средине (30) статистички значајно (табела 3), што указује на то да су испитани адолесценти у нешто већој мери развили унутрашњи него спољашњи локус контроле (AS=34.52).

Табела 3. Одступање аритметичке средине узорка од теоријске АС

Локус контроле		t	df	p
Теоријска АС	30.00	5.966	83	.000
АС узорка	34.52			

Провера статистичке значајности разлика између аритметичких средина на подузорцима испитаника мушког и женског пола показала је да се испитани адолесценти не разликују у погледу екстерналне–интерналне оријентације локуса контроле (табела 4).

Табела 4. Локус контроле и пол испитаника

Пол	N	AS	SD	t	p
мушки	39	35.89	5.61	1.536	0.221
женски	44	33.64	6.87		
укупно	83	34.52	6.36		

Повезаност васпитних стилова родитеља и локуса контроле адолесцената

Степен повезаности васпитних стилова родитеља и локуса контроле њихове деце адолесцентног узраста испитивана је Пирсоновим коефицијентом корелације. Резултати ове провере приказани су у табели 5. Негативни предзнак коефицијента корелације указује на то да одређени васпитни стил родитеља не доприноси формирању унутрашњег локуса контроле детета (пошто већи број поена говори о израженијем унутрашњем локусу контроле). Узевши у обзир укупан скор на скали за процену локуса контроле, само један васпитни стил се показао значајним предиктором спољашњег локуса контроле: о томе сведочи значајна негативна корелација презаштићујућег васпитног стила и локуса контроле, с тим што је степен повезаности нешто виши кад је реч о презаштићујућем поступању оца него мајке.

Табела 5. Повезаност васпитних стилова родитеља и локуса контроле адолесцената

Васпитни стил	Пирсонов коефицијент корелације	
	отац	мајка
Одбацивање	/	/
Контрола	/	/
Избегавање	/	/
Презаштићавање	-0.258 (0.025)	-.0216 (0.060)
Емоционална топлина и прихватање	/	/

У намери да се детаљније анализира однос васпитних стилова и локуса контроле, израчунати су коефицијенти корелације између појединих васпитних стилова (оца и мајке) и појединих тврдњи којима је операционализован спољашњи или унутрашњи локус контроле испитаника. Табела 6. садржи статистички значајне коефицијенте корелације (тврдње су наведене према редном броју у упитнику). Од укупно десет тврдњи из упитника за процену локуса контроле, следеће четири нису биле у корелацији са васпитним стиливима родитеља:

ЛК2 – Већина догађаја у мом животу већ је унапред одређена.

ЛК3 – Лоше ствари ми се у животу догађају зато што немам среће.

ЛК5 – Веома често случајности одређују ток мог живота.

ЛК6 – Чини ми се да кад нешто крене својим током не можеш га спречити ни изменити.

Највећи број значајних корелација са васпитним стиливима има прва тврдња као индикатор локуса контроле (ЛК1): “У животу добро пролазе они људи који су за то предодређени.” Слагање с оваквим ставом је индикатор спољашњег локуса контроле, а пошто то носи мањи број поена на ЛК, добијена је негативна корелација са већом заступљеношћу (већи број поена на ВС) избегавајућег васпитног стила мајке и оца (**-0.230, -0.235**). Насупрот томе, топао емоционални однос мајке према детету води изграђивању супротног става и формирању унутрашњег локуса контроле (**0.225**). Дакле, родитељска емоционална топлина и прихватање детета доприносе формирању детињег става да је оно само одговорно за добра и пожељна збивања у сопственом животу и веровању да живот није унапред предодређен већ да је свако “ковач своје среће”.

Табела 6. Повезаност васпитних стилова и локуса контроле (анализа по тврдњама)

Редни број тврдње	ОТАЦ одбацивање	МАЈКА Избегавање	ОТАЦ Избегавање	МАЈКА презаштитавање	ОТАЦ презаштитавање	МАЈКА емоцион. топлина	ОТАЦ емоцион. топлина
ЛК 1		-0.230* (0.041)	-0.235* (0.042)			0.225* (0.048)	
ЛК 4				-0.269* (0.017)	-0.337** (0.003)		
ЛК 7							0.228* (0.048)
ЛК 8	-0.236* (0.040)						
ЛК 9					-0.229* (0.047)		
ЛК 10				-0.282** (0.012)			

Ниво значајности: * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Четврта тврдња (ЛК4) гласи: “Без обзира шта учиним да то спречим, оно лоше што треба да се догоди догодиће се.” Прихватање оваквог става говори о спољашњем локусу контроле. Анализа показује да је у нашем истраживању карактеристичан за децу која своје родитеље перципирају као презаштићујуће (**-0.269, -0.337**) и да је овакав став нарочито присутан код адолесцената који имају презаштићујућег оца. Адолесцент се не осећа довољно компетентним да спречи негативна дешавања у свом животу, што може водити у научену беспомоћност.

Слично значење има и корелација тврдње ЛК8 (“Често осећам да имам мало утицаја на ствари које се у мом животу дешавају”) са доживљајем одбацивања од стране оца. Овај налаз је сагласан претходном јер показује да недостатак емоционалне топлине и подршке, уз примену кажњавања и отвореног одбацивања, значајно доприносе формирању става о немогућности да се утиче на дешавања у сопственом животу. Често кажњавање од стране оца (који представља моћну фигуру у животу детета) може довести до учвршћивања доживљаја личне беспомоћности код адолесцената.

Супротно томе, испитаници који своје очеве доживљавају као топле и прихватајуће исказују неслагање са следећом тврдњом (ЛК7): “Да ли ћу остварити оно што желим, више зависи од других људи него од мене”. Добијена позитивна корелација (**0.228**) указује на важност емоционалне подршке родитеља кад је у питању вера детета у позитивне исходе сопствених активности (унутрашњи ЛК).

“За сваки успех је потребнија срећа него рад” (ЛК9) став је који се чешће среће код деце презаштићујућих очева. Овај став је, дакле, присутнији код оних адолесцената чији очеви поткрепљују неодговорно понашање и који су склони да оправдавају неуспехе детета позивајући се на спољашње факторе (нпр. дете има лоше оцене јер га професори не воле).

Слично значење има тврдња “Људи се не могу сматрати одговорним за своју судбину јер мало ствари зависи од њихове воље” (ЛК10). Овакав став се среће код деце презаштићујућих мајки (високо емоционално прихватање и попустљивост). Мајке које штите децу и онда кад треба да их суоче са њиховом одговорношћу својим понашањем доприносе формирању пасивно-зависног става код своје деце. Ова деца успех у животу повезују са срећом или судбином уместо да развију доживљај сопствене одговорности за животна постигнућа.

Закључак

Укупно гледано, налази говоре у прилог традиционалне поделе родитељских улога у савременој породици, као и повољне породичне климе на испитаном узорку испитаника. Емоционална топлина и прихватање

процењени су као преовлађујући васпитни стил и код мајки и код очева, а одбацујуће понашање, праћено строгим и непримерним кажњавањем, најмање је присутно у опхођењу родитеља према деци. Судећи према проценама испитаних адолесцената, односи родитељ–дете су повољни: деца имају подршку својих родитеља и свесни су родитељске љубави. Оваква породична атмосфера је свакако подстицајна за укупни развој деце. Ваља само подсетити да је реч о релативно малом и високо селекционисаном узорку испитаника будући да је реч о гимназијалцима (познато је да су то углавном деца чији су родитељи образованији од просечне популације и који усмеравају децу ка даљим образовним постигнућима).

Позитивна искуства која дете стекне у породици и доживљај да је вољено и уважено те да може рачунати на родитељску подршку у животу доводе до формирања позитивне когнитивне схеме о сопственим способностима и компетенцијама. Тиме се може објаснити повезаност емоционалне топлине и прихватања, као најзаступљенијег родитељског васпитног стила, и преовлађујућег унутрашњег локуса контроле код испитаних адолесцената. Такође, показано је да емоционална дистанцираност родитеља и деце, а нарочито отворено одбацивање и показивање доминације над дететом, представљају негативне услове развоја и околности које погодују одржавању спољашњег локуса контроле.

Ово истраживање указује на то да васпитни ставови и поступци родитеља јесу значајни за формирање одговорности код деце и њихове спремности да се ухвате у коштац са проблемима које живот носи. Доживљај личне одговорности и самосталности је неопходан младој особи да би веровала да ће њене активности имати ефекта у будућности. Супротно ономе што презаштићујући родитељи могу веровати, непрестано “олакшавање” живота деци и преузимање њихових одговорности и обавеза не може децу довести до успеха. Презаштићавање подразумева да родитељи спречавају децу да сnose одговарајуће консеквенце за непожељно понашање и тиме поткрепљују зависно понашање деце. Презаштићавање има за последицу неспособност деце да схвате и прихвате сопствену одговорност за исходе свог понашања. Дугорочна последица презаштићавања деце јесте неуспех у развоју самосталности и недостатак личне одговорности и код одрасле особе.

Унутрашњи локус контроле је резултат јасно структурисаног родитељског понашања, награђивања позитивног понашања, избалансиране аутономије која се пружа детету и снажне емоционалне подршке коју дете добија у породици од оба родитеља.

На крају треба подсетити да је ово једно од малобројних истраживања проблематике локуса контроле код адолесцената у нашој средини.

Основни резултати спроведеног испитивања сагласни су с налазима новијих истраживања повезаности васпитних поступака родитеља и неких релативно стабилних карактеристика адолесцената (Пјурковска-Петровић, 1996; Стојиљковић, Тодоровић и Црњаковић, 2006; Тодоровић, 2005). Јасно је да породична клима коју карактерише емоционална топлина и прихватање доприноси развоју аутономије и самопоштовања, емоционалне стабилности и укупне зрелости сваког појединца, али је то нарочито подстицајно за особе адолесцентног узраста.

Чланак је резултат рада на пројекту “Усклађивање улога на послу и породици” 149062D (2006–2010) чију реализацију финансира Министарство за науку Републике Србије.

Литература

- Baumrind, D. (1991): Parenting styles and adolescent development. In: Lerner, R., Peterson A.C. and J. Brooks Gunn (Eds.), *Encyclopedia on adolescence (746-758)*, New York: Garland Press.
- Carton, J. S. and E. R. Carton (1998): Nonverbal maternal warmth and children's locus of control reinforcement, *Journal of Nonverbal Behavior*, Vol. 22, No 1, 77-86.
- Chorpita, B. F. and Barlow, D. H. (1998): The development of anxiety: The role of control in the early environment. *Psychological Bulletin*, No 1, 3-21.
- Flowers, L. A., Milner, H. R. and Moore, J. L. (2003): Effects of locus of control on African-American high school seniors' educational aspirations: implications for preservice and inservice high school teachers and counselors. *High School Journal*, Vol. 87, 39-50.
- Grolnick, W. S. and Ryan, R. M. (1989): Parent styles associated with children's self-regulation and competence in school. *Journal of Educational Psychology*, Vol. 81, 143-154.
- Halpin, G. and Whiddon, T. (1980): The relationship of perceived parental behaviors to locus of control and self-esteem among children. *Journal of Psychology*, Vol. 111, 189-195.
- Krampen, G. (1989): Perceived childrearing practices and the development of Locus of control in early adolescence, *International Journal of Behavioral Development*, Vol. 12, No. 2, 177-193.
- Lynch, S., Hurford, D. P. and Cole, A. K. (2002): Parental Enabling Attitudes and Locus of Control of At-Risk and Honors Students. *Adolescence*, Vol. 37, 527-549.
- Marsiglia, C.S., Walczyk J.J., Buboltz, W.C. and Griffith-Ross, D.A. (2006): Impact of Parenting Styles and Locus of Control on Emerging Adults' Psychosocial Success, *Journal of education and human development*, Vol. 1, Louisiana Tech University.
- McClun, L. A. and Merrell, K. W. (1998): Relationship of perceived parenting styles, locus of control, and self-concept among junior high age students. *Psychology in the Schools*, 35, 381-392.
- Mitchell, J., McCauley, E., Burke, P.M. and Moss, S (1988): Phenomenology of Depression in Children and Adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, Vol. 27. No 1, 12-20.
- Morry, M. M. (2003): Perceived locus of control and satisfaction in same-sex friendships. *Personal Relationships*, Vol. 10, No 4, 495-509.

- Muhonen, T. and Torkelson, E. (2004): Work locus of control and its relationship to health and job satisfaction from a gender perspective. *Stress and Health*, 20 (1), 21-28.
- Nowicki, S. and Segal (1974): Perceived Parental Characteristics, Locus of Control Orientation, and Behavioral Correlates of Locus of Control. *Developmental Psychology*, Vol. 1, 33-37.
- Nunn, G.D. (1988): Concurrent Validity between the Nowicki-Strickland Locus of Control Scale and the State-Trait Anxiety Inventory for Children, *Educational and Psychological Measurement*, Vol. 48, No. 2, 435-438.
- Paguio, L., Robinson, B., Skeen, P., & Deal, J.E. (1987): Relationship between father's and mother's socialization practices and children's locus of control in Brazil, the Philippines, and the United States, *The Journal of genetic psychology*, Vol. 148, No 3, 303-313.
- Piorkowska-Petrović, K., (1991): Jedan model za ispitivanje vaspitnih stavova roditelja, *Psihologija*, 1-2, 170–180.
- Пјурковска-Петровић, К., (1996): Породица која развија аутономију детета, *Аутономија личности и васпитање* (ур. С. Гашић-Павишић) (143–157), Београд: Педагошко друштво Србије.
- Rotter, J. B. (1966): Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, Vol. 80, No 609.
- Стојиљковић, С., Тодоровић, Ј. и Црњаковић, Б. (2006): Васпитни стилови и морално расуђивање, *Примењена психологија* (371–390), Ниш: Филозофски факултет.
- Тодоровић, Ј. (2005): *Васпитни стилови родитеља и самопоштовање код адолесцената*, Ниш: Филозофски факултет и Просвета.
- Wu, A.M.S., Tang, C.S.K., & Kwok, T.C.Y. (2004): Self-efficacy, health locus of control, and psychological distress in elderly Chinese women with chronic illness. *Aging and Mental Health*, 8 (1), 21-28.